

עיראק והבריטים*

רבת-ענין היא רשימתו הקצרה בתכלית-הקיצור — אך שופעת ציונים עניינים — של הבריג. לונגריג (שהופיעה ב„ספקטיטור“, השבועון הלונדוני השמרני-המתון רבי-ההשפעה), על מעמדה ועל עתידותיה של עיראק — ועל הציר לשעבר, סיר ק. קונרנווליס, אחד הבקאים ורבי-הנסיון שבעושי-דברה של בריטניה במזרח.

סר קינהן קונרנווליס¹ התפטר ממשרתו כשגריר הוד מלכותו בבגדד, מקץ ארבע שנות שרות ששרת שם, וחזר לאנגליה. הצבור הרחב ממעיט לדעת וממעיט להתעניין בפרשת מעשיהם של שגרירים שבמרחקים; שום תשואות-חן נלהבות לא יקדמו פניו בחופים אלה; אך לאמתו של דבר פרשת מעשיו ראויה שיציגנה ציון מיוחד.

הוא את-ליט-ספורטאי שזכה להצטיינות רבה, ובשנת 1906 מצטרף לחבר-עוזריו של וינגייט² בחרטום, אחר כך ב-1914 עוקר למצרים ובימי המלחמה מקים בקהיר את „המשרד הערבי“ הנודע, מסייע ידי לורנס, ולעתים גלוה אליו במסעותיו, עוזר לכונן את כסאו של פייסל בדמשק, ולאחר זמן מלווה לכסא המלכות שבעיראק. מ-1921 עד 1933 מכהן הוא כיועץ למינסטריון-הפנים בבגדד, ולא מועט חלקו במעבר הארץ מן המנדט ליחסי-אמנה, ומהאמנה אל העצמאות; והוא קונה לעצמו, יחד עם חבה יחס של כבוד מצד העיראקים והאנגלים גם יחד, את הזכות לדבר על ענייניה של עיראק כבר-סמכא שאין שני לו. אחרי שש שנות פרישה באנגליה, שבהן הרבה לראות איך מטפלת שם ויטהול³ בעניני המזרח-התיכון, נקרא במאי 1941 לחזור לשירות ולכהן כשגריר בעיראק.

*

להלן — דבריו של המחבר על „הפרדוקס“ העיראקי; והם מבליטים את הסתירה הידועה: בין מה שעיראק קיבלה, לבין הגבתה שהגיבה על כך. עם זאת, כמה מן הציונים — לגבי נטיות הצבור ויקת-אהדתו — יותר משיש בהן מן המצוי, יש בהן מן הרצוי.

עוד לפני שהספיק להגיש את כתב-המנוי שלו, החלה אותה אפיוודה מעציבה של הפיכת רשיד עלי, כיצד אפשר להסביר רכב מעציב וכמעט פרודכסלי זה במגלת נאמנותה הקודמת של עיראק, שהיא שהיתה כרגיל המצב כתיקונו? משנת 1921 התקדמה הארץ התקדמות עצומה, — מבחינה חוקתית, מדינית וחמרית. מפכרת-ארץ נדחה של שלושה וילאיות⁴ מרופטים בשולי הקיסרות העות'ומנית, קמה

¹ לאחר שהוכן סידורה של חוברת זו בדפוס, הגיעו הידיעות מכורדיסטן העיראקית (עיין ב„צרוך ידיעות המזרח“) המאשרות את הערכות בריג. לונגריג. — ה מ ע ר.

² Sir Kinahan Cornwallis

³ הגנרל סיר רגינולד וינגייט, דודו של הגנרל אורד צ'רלז וינגייט שהיה מושלה-הכללי

של סודאן. — ה מ ע ר.

⁴ שם הרחוב בסמוך לבתי-הפרלמנט, בלונדון, בו נמצאים המיניסטרונים העיקריים, וביניהם — מיניסטרויון-המושבות; שם דבר למרמז-הבירוקרטיה, המנצח על עניני בריטניה והקיסרות. — ה מ ע ר.

⁵ וילאיה — מחוז-הנהלתי (בתורכית ובערבית).

והיתה מדינה ערבית לא נעדרת-חשיבות, מודרנת מכל מקום בצורתה וברמתה, על המלכות שלה והפרלמנט בן שני הבתים, על תפאורת הנימוסין שבהם, על צבאה ועל משטרתה היעילה, הראויה לציון, על שרותיה הצבוריים הראויים לשבח, הכנסותיה הגדולות והולכות ומקורות היכולת המתפתחים, ופקידות העולה על המידה הבינונית של שכנותיה ואף של מדינות אירופיות. יתר על כן, הזיקה לבריטניה, שלה עליה להחזיק טובה הרבה כל כך, לא היתה בעיראק בלתי-אהודה; היא נהנתה מתמיכת רוב חזקה.

אך הגרמנים היו — ולא מתמול שלשום, — חרוצים ובעלי מרץ במעשי הנרגנות שלהם וכמעט שלא נתקלו בהתנגדות⁵). כחדשיה הראשונים של שנת 1941 נראה היה ה"ציר" כהולך ומנצח במלחמה, מנהיגיו של הצבא העיראקי רכשו לעצמם (במידה רבה — כתוצאה מטיפולו המכשיל של רשיד-עלי עצמו) מעמד שלהוגטים היו להשתמש בו לרעת⁶). "מקופחים" בעלי-יזומות ומבקשי "מחיקת הישן" — ועלית חבר-גנהים חדש — מרובים היו.

ומשנתהוה צרוף מסויים של סיבות ברקע-שבהיו — ועל הבמה המדינית (וכן מאחרי קלעיה), תוך משחק היחסים של אישים לא גמישים ולא-נוחים, בשלטון מזה ושל הדיפלומטיה הבריטית הירודה, לדעת רבים ירידה רבה לעומת מיטב רמתה, מזה — נתאפשרה גזילת השלטון בכוח, אך המפלגה שגהרה אחרי ה"ציר", הגם שתפסה את השלטון והחזיקה בו כמה שבועות פרועי-סדר, לא הוכיחה אלא כוח התמדה מועט, ומיד לאחר שהכוחות הבריטיים של "היל-פרס-ועיראק"⁷ פינו את הדרך, באו במקומה יסודותיו של הרוב האחראי, שהחזיקו קודם לכן ומחזיקים כיום בשלטון.

הערכותיו של בעל-הרשימה בקטע הבא ודאי שהגן מביעות את עמדתם של חוגים בריטיים מסויימים רבי-השפעה, והן הן המשמשות יסוד לנסיגן לבנות-מחדש צא "חסי בריטניה-עיראק על הבסיס הכפול: של ידיעת המציאות כולה — ועם זאת קביעת גורסאות-כבוד, לסיפוק שני הצדדים.

נוח להם למדינאים מסויימים ולתנועות ולשאיפות מסויימות למעט את חלקה של עיראק — או של העולם הערבי — במלחמה, בהצביעים בשאט-נפש על בגדד של חדשי מאי-יוני 1941, אך לאמיתו של דבר, רחוקים היו רשיד עלי והנהגים

5) בענין זה של תעמולה גרמנית, השפעתה על ערבי-עיראק והגנות הבריטים — ראה ב"מערכות" חוב' כי"ת רשמית של א. ס. פריסטלי "באוני המורח התיכון" שהופיעה אף היא ב"ספקטיטור", בשלהי שנת 1944.

6) העובדה היתה, כמובן, שכבר מאז 1936, עם הפיכתו הצבאית של בקיר, צדק, נוצר — באין מפריע — המעמד המיוחד לצבאה של עיראק במדיניות העיראקית — בזומה לכמה ארצות דרום-אמריקה, או הבלקן, בשעתן. — המ ע ר.

7) כידוע, לא נתהווה "היל-פרס-ועיראק" הבריטי אלא מספר חדשים לאחר פרשת ההפיכה העיראקית, עם תפיסת איראן בידי צבאות-הבריית. הדברת הצבא העיראקי בוצעה, כידוע, בידי שורה קטנה מא"י (מכוחות מפקדת-המזרח-התיכון) והטיבות מהונדו, שהועברו לרשות מפקדת המזרח התיכון (ראה "מערכות", חוב' ט"ו-י"ז במאמרו של הקפי גרהם, "אייסטריות העיראקיות בחבאניה", ו"מערכות" חוב' כ"ד-כ"ה עמ' 32 ועמ' 46-44 במאמר א. גלילי, "כוחות מדבר ומלחמת-מדבר"). — המ ע ר.

אחריו מלייצג תנועת-עם רחבה; הם ייצגו מעוט קטן, בלתי ראוי ומותעה⁸.
 היתה זאת זכות רבה לקורנוליס שראה את הענין באור זה ועורר
 את בני-ארצו — שבעי הרוגז מאכזבה ומפגיעה אישית גסה — לא ללכת בדרך
 של מרירות ונטירת איבה, אלא בדרך של חדוש הידידות הישנה, הצלחתה היתה
 ניכרת. עניין רשיד עלי לא נשכח ואינו צריך להשכח וזכירתו של המקרה הזה אינו
 געדר ברכה. אך אין לו אלא תפקיד מועט בכל מסכת המלחמה של עיראק. שאר פרטי
 העניין — לא בלי לקיים אנושיים ומקומיים רגילים — הוא ספור-מעשה ראוי
 לתהלה של שתוף פעולה ביד גדיבה וכהבנה, — לרבות הכרות המלחמה על
 גרמניה בינואר 1943⁹, זמן רב לפני שהנצחון נראה באופק, שהצהרות עליה היו
 מעשים בכל יום.

*

יחד עם הערות קולעות על תכנת הכלכלה העיראקית ניתנת כאן הצצה לתוך
 תכינוי הבועה החברתית בה, — שממנה מסקנות לנושא הקטע שלאחר-כך.

לאפשרות שניתנה לנו להעמיד בעיראק כחיות בריטיים והודיים גדולים
 היה ערך איסטרטגי גדול, כאמצעי של מניעה על כל צרה שלא תבוא. בשביל עיראק
 גופה היתה לתוצאותיו של הכלכליות של הדבר ערך שונה. הדבר הביא לארץ זו סכומי
 כסף גדולים בצורת תשלומים במחירן של סחורות ובשכרם של שירותים; יש
 אנשים שצברו הון רב, אמנם לא תמיד בדרך הראויה לתהלה; הנגודים בין עושר
 ועוני הם מדהימים. אפילו באמת-המידה של המזרח; השחיתות הצבורית גברה
 והלכה. התכונות השליליות של הכלכלה העיראקית מאז ומתמיד — שטחי המדבר
 הגדולים שלה, ותוצרתה הזבורית בדרך כלל — נשכחו בתוך שפע העושר, שהובא
 חלף יצוא עודפיה הנפרים (שהם, למזלה, בגדר דבר תדיר) — בתבואות, בתמרים,
 בצמר, בעורות — לשוקי-מלחמה שופעי-ברכה¹⁰ ועיי הכנסות-תועפות מן הגפט,
 אשר העתיה, — אינש-אללה — עשוי עוד להגדילן, אך עם כל שפעת-
 היתר הזאת בכספי המהזור ויוקר החיים המאמיר והולך נמנעו הגרועות ביותר
 שבצרות האינפלצציה; וכל זה תודות לתלות המתמדת של הדינר בשטרלינג, תודות
 לשיטת חלוקתם של המצרכים לפי מכסות שהונהגו בין עיי "מרכיז-האספקה-למזרח-
 התכון", ובין עיי ממשלת עיראק גופה, ותודות לצבירה הנכונה של קרנות המדינה
 לתכניות פתוח לאחר-המלחמה. עיראק היתה לארץ-נושה, צרור-רוחים גאה לזכותה.
 אך חלוקת הרכוש בין נתיניה עודנה לקויה מכל הבחינות; ומצב זה, שהוא רב
 מתיחות ואין לו כל הצדקה, סופו שיתן אותותיו גם בתחום הפוליטי.

*

לגורמים שצוינו בקטע זה מן הראוי להוסיף עוד את הנוער בעל השכלה
 מערבית (מכל מקום, — בצורתה) שבחלקו לא נקלט במנגנון-
 הפקידות של המדינה.
 הקומוניזם הוא הגורם הבלתי-נודע הגדול בחייה הפוליטיים של עיראק
 (ויתכן גם של כל המזרח-התיכון כולו). ההתענינות הגלויה שמוכיחה רוסיה בשטחים

(8) לענין זה מעיר, כידוע, הקפי' דה-ציר (בספרו "מרבד הזהב") את הדברים הבאים
 על הרקע המציאותי שהיה ידוע לו, בתורת קצין-המוריעין של השרדה הבריטית שכבשה את בגדו:
 במסע אל בגדו "שוכני-הערים של עיראק, שנאו אותנו שנאת-מות"; וגם לאחר זאת —
 נמשך לדבריו הלולול בבריטי, כי "לא היה ערבי בכל הארץ שלא היה בטוח כי הצלחת האנגלים
 רק לזמן קצר הנה, כי בקרוב ישתלטו הגרמנים על המזרח כולו". והלא זכורה לנו חלקת הממתקים
 לילדים ברחובות בגדו ביום הידיעה על נפלת סינגפור... — המ ע ר.

(9) רק חדשים אחדים, כידוע, לאחר מערכות אל-עלמיין וסטלינגרד. — המ ע ר.

(10) בין אלה, כידוע, גם ארץ-ישראל. — המ ע ר.

אלה, למן הנילוס ועד החדקל, באה לידי גילוי בהקמת ציריחותיה החדשות ובהתענינותה בעניני התעשייה. הקומוניזם הוא חלום-הבלהות של המעמדות בעלי הרכוש ותופסי-המשרות „היושבים איתן“. עשוי הוא ליהפך ביום מן הימים לנס שבצלו יתקבצו העניים, העשוקים, בעלי האמפיציה; ואין לך גורם העלול להוסיף ולהמריץ להתקבצות זו יותר מאי-השריון הכלכלי שהובלט ביותר שאת מחמת המלחמה. מנהיגיה הנוכחיים של עיראק היו עורכים בחפץ לב את תכניותיהם למניעת סכנת המהפכות, שהם מנחשים אותה נחוש מעורפל, אך אין להם כל מושג מהן התכניות שיש לערוך לשם כך. שום ממשלה בעיראק עוד לא טיפחה כראוי במחשבתה — לא בתחום הכלכלה ולא בתחום ההשכלה והחנוך — איזו תכנית מקפת לשיפור סוציאלי.

*

בקטע זה, שתוכנו מוכר בעד עצמו, מובלסת ביותר הערכת המחבר הבקי את הבעיה הכורדית בעיראק.

שאר בעיותיהם הפנימיות חמורות למדי. מדינה ערבית זו רחוקה מהיות מעורר-אחד. החצי (או יותר מן החצי) ה„שיעי“ שבאוכלוסיה המושלמית, הגם שאינו כוח מתקדם מבחינה פוליטית, ואף לא מבחינה סוציאלית — ולא זו בלבד אלא שגם אינו נהנה מתמיכת-חוץ — מקנא את קנאת ייצוגו הראוי בממשל-המדינה ואין דעתו נוחה מ־2 או 3 מיניסטרים שיעיים, שהמעמד ה„סוני“ המושל בכפה כולל בתוך הקבינטים שלו כדלי לצאת בכך ידי חובה⁽¹¹⁾. המעוטם הנוצריים המקומיים אינם בחזקת בעיה, פרט למעוט האשוריי (אשר שורש צרתם לא היה מעודו בעצם דתם ואמונתם, אלא בעמדה כלפי עיראק גופה שמיחסים אותה להם⁽¹²⁾). גם המעוט היהודי המקומי אינו בחזקת בעיה, פרט למקרים שהרוב המושלמי, שבמשך מאות בשנים התייחס אליהם בטוב, שופך עליהם את שנאתו שהוא שונא את הציונות המדינית. כנגד זה חמורה מאוד היא שאלה הפורדים. משנת 1919 לזחשת האש הזאת. פעם בפעם גם מתלקחת שלהבת; ב־1943 הגיעו הדברים לידי התנגשויות-קרב חמורות⁽¹³⁾ ועדיין לא נמצא לעניין הזה פתרון, וזהי בעיית-מעוט קשה קושי מיוחד. הפורדים העיראקיים נבדלים מן הערבים תכלית הבדל — בגזע, בלשון, בתחום מושבם ובנושאי אהדתם. הרבה יותר קשורים הם בפורדים של פרס ותורכיה, שבניהם קרובים להם ובמידה יחסית הנם מעור אחד עמיהם. הם תובעים ממשלת בגדד הודאה רחבה בבדילותם, ומדת שלטון-עצמי. הם מקבלים מן הערבים דברי-הבטחה אבל כמעט רק דברי הבטחה, ויש יסוד לשער כי תפרוצנה מהומות חמורות ובהקדם — בתוך ה„לילות“⁽¹⁴⁾ הפורדיות כאם לא תנקוט בגדד (כרצונם של כמה מדינאים) דרך של אל-רכוז יותר נמרץ ויותר נדיב.

(11) כמובן, יכול לחול שוני-מה בענין מידת התמיכה-מה חוץ, לו היתה איראן השיעית מגיעה לידי יכולת רבה יותר לטיפוח השפעתה בעדות בני-כתתה שבארצות השכנות. — המ ע ר.

(12) כידוע, סבורים בעיראק כי הבעיה נתחסלה במידה רבה עם הפעולות הידועות שבוצעו בידי צבא-עיראק זמן מועט לאחר הכרת עצמאותה של מדינה זו. — המ ע ר.

(13) מטעמי-הבטחון שבתקופת-מלחמה כמעט שלא נודע אז הדבר בצבור (ראה „מערכות“, חובי י״ח״ט, בעמ' 139 — הידיעה היחידה שבאה בשעתו על כך בעתונות העברית). — המ ע ר.

(14) הנפות. — המ ע ר.

מהצגת השאלות ע"י המחבר — שאלות שאין פתרונו נראה באופק — מתבקשת המסקנה, כדבר ההדרכה הרבה שלה עוד תזקק המדינה בת כ"ד השנה.

הצצה אחת מגלה תריסר בעיות אחרות העומדות בפני ממשלה עיראקית. גם בשעה זו חל בצבא תהליך יסודי של ארגון-מחדש, אך יהיה שומר מעטה על מקומו הנכון כמשרתה של המדינה ולא (כדוגמת 1941) כאדונו? כיצד אפשר לתת לעתונות המקומית, חריפת הביטוי יותר מדי, את החופש שהיא מבקשת לעצמה ללא חשש שתשתמש בו שימוש גם לרעה? — האפשר יהיה בתוך תחומים מחקבלים, על הדעת של חיים במסגרת-החוקה, לשמור את המפלגות הפוליטיות והאגודים המקצועיים — אשר להקמתם משועים בקול גדול ה"משכילים" שבקרב הצבור? והכיצד אפשר להביא לידי איזון נכון את הנסיון (אם, תיתכן, שמרנות נפרות) של דור המדינאים הנוכחי, שרבים ממנו נכנסו ויצאו קבינטים מאז 1921) לבין התביעות המפגיעות של דור צעיר יותר, קצר-הסבלנות, שנפשו יוצאת לשלטון? ובתורת הרקע — ושאלת-היסוד — לכל אלה: הכיצד ליצור דמוקרטיה אמיתית (שאינה מצויה ואינה יכולה להמצא בממשלה של היום), במקום שבו מוכרחים להיות את בסיסה קהל-בוחרים של אנשי-שבטים פראיים, שאינם יודעים קרוא וכתוב, עובדי-אדמה לחופי נהרות, רועי-צאן ואנשי-ביצות בורים בתכלית, וראשית פרולטריון עירוני שכמעט אינו מפותח יותר מזה?

לכשתבוא עיראק לטפל בבעיות אלו וברבות אחרות, תרגיש בחסרונה של חכמת "קורנל-וולס"¹⁵ המרחיקת-ראות. עם זאת, אין הבעיות הללו נמנעות-הפתרון. הרוחה הזמנית של הארץ תעזור בכמה מהן; ומצבה הבין-לאומי רב-המזל — בכלל. לעיראק אין אויבים, ויש לה כמה ידידים טובים. יש לחשוב כי מעמדה בעולם, שלא נפגם אלא פעם אחת בלבד במלחמה, ישופר, ובודאי יורם יחד עם כל המדינות הערביות באמצעות "הליגה הערבית" החדשה, אשר לא היה בה לאיש חלק נכבד יותר מחלקם של קשישי-המדינאים אשר לעיראק עצמה.

(15) שיבוש ערבי של השם "קורנוליס". — המער.

אין אהבה וְתִרְחָה שֶׁנִּרְרַת בֵּין הַכּוֹרְדִים לְבֵין הַעַמִּים הַשְּׁלֵיטִים עַל הָאֲרָצוֹת בְּהֵן הֵם נִחְתָּמִים, בְּיַחַד בְּרָבָה הַשְּׂנֵאָה בֵּין הָעַרְבִים וְהַכּוֹרְדִים, אֲפֶשֶׁר מִפְּנֵי שְׂאֵלָה שְׂמַיִם וְאֵלֶּה אֲרִיִּים. מִכָּל מְקוֹם שׁוֹנִים הֵם מִן הַקְּצָה אֶל הַקְּצָה בְּמִזְגָם. הַכּוֹרְדִי מִסְתַּכֵּל מִהֶהָרִים צְטוּרֵי-הַשְּׂלֵגִים שָׁוִי, וּמִבֵּית מִלְמַעְלָה לְמַטָּה עַל הָעַרְבִי הַיּוֹשֵׁב בְּמִישׁוֹר וְנִרְאָה לוֹ כִּי צוֹר נְחוֹת דְּרָגָה, וְאֵלֹו לְעַתָּה שֶׁל הָעַרְבִים עַל הַכּוֹרְדִים מִתְבַּטָּאת בְּמִימְרָה קֶצְרָה: «שֶׁלֶשׁ פְּרָעָנוֹת בְּעוֹלָם — הַכּוֹרְדִי, הָעַקְבָר וְהָאֲרָבָה».

הַכּוֹרְדִים הֵם, כְּנִרְאָה, הַגּוֹע הַיְחִידִי שְׂעָרָךְ טַבַּח בְּמוֹנְגוֹלְיָה, שֶׁנֶּן מִסְפַּר בְּדַבְרֵי הַיָּמִים שְׁחוֹלְגִי־חַן שְׁלַח אֶחָד מִשָּׂרֵי הַצָּבָא שָׁלֹו לְטַפַּל בְּכּוֹרְדִים, וְהֶלְלוּ טַבַּחוֹ 20.000 מוֹנְגוֹלְיִים לְפָנָי שְׂעָרֵי אַרִיבֵלִי. מתרצאת המיור ה. מ. בולטון, נוסע בריטי נודע.